

Conxita Lleó (Hamburg)

**Cap a la recerca sistemàtica
sobre l'adquisició fonològica
del català com a primera llengua
en criatures multilingües**

En els Països Catalans la recerca sobre adquisició del llenguatge no sol fer-se des d'una perspectiva lingüística, sinó més aviat psicològica, i hi ha certs aspectes, com el de la fonologia, que ni se solen atacar. Això es deu al fet que, com a la majoria d'universitats europees, i a diferència de les nord-americanes, la recerca sobre adquisició sol dur-se a terme des dels departaments de psicologia, i no de lingüística. Als Estats Units s'ha donat un gran impuls a la recerca sobre adquisició del llenguatge, inclosos els aspectes fonològics, d'ençà que el programa chomskyà va redefinir la funció essencial del procés d'adquisició per a l'establiment d'una teoria lingüística ben fonamentada. A la Universitat de Stanford, per exemple, durant més de 20 anys s'han dut a terme un seguit de projectes d'adquisició de la fonologia, coneguts com a «Projecte de Stanford d'Adquisició de la Fonologia». No és que el projecte de Stanford respongués necessàriament a principis chomskyans, ja que ni Charles Ferguson que el dirigia, ni el personal que hi treballava eren generativistes, però un tal projecte va ser possibilitat indirectament per la redefinició de l'adquisició duta a terme dins el marc chomskyà. A Europa, en canvi, la influència de Chomsky no ha dut en general a una reformulació dels programes de recerca dels departaments universitaris. A la República Federal d'Alemanya en l'actualitat s'està corregint la manca d'estudis d'adquisició des d'una perspectiva lingüística i psicolingüística, gràcies al suport de la *Deutsche*

Forschungsgemeinschaft, que ha establert un Programa Extraordinari (*Schwerpunkt*) durant cinc anys sobre adquisició i llenguatge infantil. En el marc i amb el suport econòmic d'aquest programa s'estan realitzant projectes d'adquisició de la fonologia a Hamburg i a Kiel.

En general, es pot dir que si bé la recerca sobre adquisició fonològica s'emmarca internacionalment en el programa general impulsat pels chomskyans, en el camp concret de la fonologia la recerca s'ha intensificat moltíssim, especialment durant les dues darreres dècades d'ençà de la publicació en anglès, l'any 1968, del llibre de Jakobson (1941), en el qual s'intentaven de relacionar aspectes diacrònics, sincrònics i d'adquisició. Resumint, els canvis fonètics experimentats per les llengües d'arreu, la tipologia de les llengües i les seqüències de l'adquisició dels sons per part dels infants responen, segons Jakobson, a uns mateixos principis, formulables mitjançant lleis de marcació. De fet, molts dels estudis inicials es feren amb el fi de comprovar si les seqüències d'adquisició proposades per Jakobson eren universals. Si bé s'observà que algunes de les seqüències d'adquisició hipotetitzades per ell es repetien en moltes criatures, es trobà també molta variació, que semblava tenir a veure amb una llengua determinada o fins i tot amb individus determinats. Vegeu, per exemple, Ingram (1979) o Macken (1980).¹

Dins el programa de recerca de Stanford s'arribà a un model anomenat cognitiu. A diferència del model implícit a Jakobson, segons el qual l'individu que adquireix una llengua (L1) va desplegant un programa preconcebut, inspirat per principis de marcació (vegeu MENN 1978: 3-5), que es manifesten sobretot a nivell

¹ En els Països Catalans, en canvi, hi ha un gran buit sobre adquisició de la fonologia. L'accés a la literatura internacional és, tant en llengua catalana com castellana, gairebé impossible. Ací podem citar la traducció del llibre d'Ingram, 1976: *Trastornos fonológicos en el niño*, que com pel mateix títol es veu, respon més aviat a la tradició psicològica que deia abans.

paradigmàtic, dins el model cognitiu les criatures han d'arribar a trobar relacions entre mots i arribar a inventar regles fonològiques que els permeti de simplificar la pronúncia dels mots de la llengua del medi i simplificar l'emmagatzematge dels mots a la memòria. Aquestes relacions i processos fonològics són de tipus sintagmàtic més que no pas paradigmàtic. Un seguit d'estratègies d'adquisició han estat proposades, les quals vénen a ser habilitats per a construir regles o processos fonològics (vegeu KIPARSKY & MENN 1977), i permeten agrupar en esquemes o patrons mots diferents que comparteixen alguna característica comuna. Dins aquest model s'atribueix als mots (amb els patrons o esquemes que un conjunt de mots comparteixen) més que no pas als segments un paper central en l'adquisició de la fonologia. Entre les estratègies proposades destaquen les següents:

a) *Reduplicació*. Va ser proposada com a estratègia a SCHWARTZ, LEONARD, WILCOX & FOLGER (1980). En general, entenem per reduplicació la tendència a produir mots multisil·làbics amb l'estructura sil·làbica repetida, com ara [mama], amb consonants i vocals idèntiques; hom distingeix la reduplicació total, o repetició de síl·labes dins un mot (com a l'exemple que acabo d'esmentar), de la reduplicació parcial, que consisteix en harmonitzar només les consonants o només les vocals d'un mot (la pronúncia [tOtetas] per a *croquetes*, de la taula 1, és un exemple de reduplicació parcial amb harmonia consonàntica). També hem de diferenciar entre mots totalment reduplicats, que consten només de les síl·labes reduplicades, com *mama*, i mots parcialment reduplicats, en els quals a més de les síl·labes reduplicades n'hi ha alguna altra que no ho és (p. ex. [βOβOla] per a *tovallola*, de la taula 1). Vegeu la taula 1 per a més exemples de reduplicació i d'harmonia.

b) *Harmonia*. Consisteix en la pronunciació idèntica o semblant de dos o més segments d'un mot. Hi pot haver harmonia de les consonants o de les vocals, si bé la més documentada en el llenguatge infantil és la consonàntica. Si dos o més segments

d'un mot es pronuncien amb tots els trets idèntics, hi ha harmonia total, mentre que si són idèntics un o més trets, però no tots, l'harmonia és parcial. Els casos de reduplicació presentats més amunt són tots d'harmonia total. De fet, la reduplicació total és també un cas especial d'harmonia, concretament el cas en el qual es donen les dues harmonies totals, tant la consonàntica com la vocàlica. Harmonia consonàntica parcial consisteix, per exemple, en pronunciar [gAk] per *duck* (MENN 1971).

Taula 1

Exemples de reduplicació de na Laura, en català, alemany i castellà,² per ordre cronològic d'aparició en el seu vocabulari. (A la columna de la dreta es consigna l'edat de la primera aparició, amb indicació dels anys i els mesos, separats per punt i coma).³

Cat.	<i>butxaca</i>	[sOsaka]	(2; 5)
Cast.	<i>tomate</i>	[momate]	(2; 5)
Cat.	<i>ganivet</i>	[βiβiβet]	(2; 6)
Cat.	<i>tovallola</i>	[βOβOla]	(2; 6)
Al.	<i>Guten Tag</i>	[tutetak ~ tutotak]	(2; 6)
Cat.	<i>bufanda</i>	[fofanda]	(2; 7)
Cat.	<i>bicicleta</i>	[blebleka]	(2; 9)
Cat.	<i>formatge</i>	[momatA]	(2; 9)
Cat.	<i>Patufet</i>	[fofofet]	(2; 9)
Cat.	<i>croquetes</i>	[kOtetas]	(2; 9)
Cat.	<i>taronja</i>	[zOzOnta]	(2; 9)
Al.	<i>Karussel</i>	[ROraseI]	(2; 10)
Al.	<i>Geburstag</i>	[βεβAskat]	(2; 10)
Cat.	<i>Amèlia</i>	[memelja]	(2; 10)
Cat.	<i>cervesa</i>	[βεβεza]	(2; 10)

² Els exemples procedeixen de l'estudi longitudinal de la meua primera filla, nascuda a Göttingen (Alemanya), de mare catalana i pare argentí. Si bé la seva llengua dominant era l'alemany (a l'edat d'un any començà d'assistir al *Kindergarten*), el meu estudi conté majoritàriament dades del català.

³ Utilitzo el sistema de transcripció de l'IPA, amb les següents modificacions, per raons tipogràfiques: [O] correspon a la vocal posterior mitja oberta del català *os* i [A] a la vocal central oberta o neutra del català oriental.

L'harmonia sembla ser un fenomen universal, que té lloc en diversos moments del desenvolupament. En les dades d'adquisició de na Laura (taula 1) hi ha harmonia en el pas de bisíl·labs, a trisíl·labs i a quatrísíl·labs (vegeu LLEÓ 1990a). Però, universalment, l'època en la qual es dona més harmonia és la inicial, de tal manera que les primeres paraules que la criatura pronuncia se solen organitzar en un seguit de patrons o esquemes (*patterns*) amb estructures determinades, que es repeteixen de mot a mot i que són fortament harmonitzades. Els casos més interessants d'harmonia, que apunten cap a aquest procés com a estratègia, són aquells en els quals un mot determinat és pronunciat per la criatura de manera semblant a la de la llengua del medi, i després en canvia la pronúncia per adaptar una de les consonants a l'altra. En les dades de n'Ariadna (taula 2), els mots alemanys *Danke* i *trinken* experimenten aquest procés. Com a il·lustració dels «patrons» o «esquemes», vegeu la taula 2,⁴ la qual presenta l'evolució en la pronúncia de la criatura, Ariadna, des d'un any (1; 1) fins als dos anys (2; 2), de mots que en la llengua del medi tenen al menys una velar.

Taula 2

Exemples de mots harmonitzats per Ariadna a l'edat d'un any (1; 1) fins als dos anys (2; 2).

EDAT	<i>Danke</i>	<i>Jacke</i>	<i>cotxe</i>	<i>trinken</i>
(1; 1)	take			
(1; 3)	take			
(1; 5)		ke		
(1; 6)		keke		
(1; 7)	kake			
(1; 10)		kika		tiŋke
(2; 2)			koka	kiŋke

⁴ Els exemples provenen de l'estudi longitudinal de la meua segona filla, Ariadna, que també creix trilingüe en català, alemany i castellà, a Alemanya.

c) *Homonímia*. Consisteix en pronunciar amb una sola forma fonètica dos o més mots que en la llengua objecte o llengua del medi són diferents. VIHMAN (1981) la proposà com a estratègia que permet a la criatura avançar en l'adquisició lèxica. No obstant això, d'altres lingüistes (p. ex. INGRAM 1975) no la veuen com a estratègia, sinó més aviat com a impediment per a la pronúncia correcta. És a dir, segons INGRAM (1975), les criatures no cerquen de relacionar uns mots amb els altres desenvolupant un esquema idèntic aplicable a dos o més mots, sinó que l'homonímia seria un subproducte d'un sistema fonològic subdesenvolupat. A LLEÓ (1988) i (1990a) he mostrat casos d'homonímia procedents de l'estudi longitudinal de na Laura, que donen suport a l'estatus de l'homonímia com a estratègia.

d) *Fronting*. En moltes criatures es dona la tendència a pronunciar les consonants d'un mot ordenades segons el punt d'articulació de davant cap a darrera, en el sentit que una seqüència de dos o més consonants no pot transgredir l'ordre labial, dental, velar. Si bé és una tendència bastant generalitzada, la seva qualitat d'estratègia universal s'ha posat en dubte (MENN 1975). A la literatura es troben molts exemples d'aquest fenomen, sobretot en l'adquisició de l'anglès, com [pak] per *cup* o [dæge] per *alligator* (INGRAM 1974); en aquesta darrera paraula s'han elidit les dues primeres síl·labes àtones i a la part restant del mot, *gator*, s'ha invertit l'ordre de les consonants per a pronunciar-les d'acord amb *fronting*. A les dades de na Laura hi ha exemples catalans d'aquest fenomen: de (2; 1) a (2; 5) el mot *cap* fou pronunciat [pak] i de (2; 2) fins a (2; 9) *tapa* fou pronunciat [páta]. També s'han adduït casos de *fronting* en les vocals, que consistiria en ordenar les vocals altes també de davant a darrera, és a dir, primer les anteriors i després les posteriors. Però en el vocalisme el fenomen no és gaire convincent, perquè no està tan generalitzat.

Aquestes i d'altres estratègies, que són fonamentals en l'adquisició de la primera llengua, no se solen trobar en l'adquisició

de les segones llengües, quan l'aprenentatge es fa més enllà de la infància, ni tampoc no semblen tenir cap paper essencial en els canvis fonològics diacrònics (VIHMAN 1979), si bé en els creols es troben casos de reduplicació. Un dels aspectes més importants d'aquestes estratègies en l'adquisició de L1 és que fan palesa la capacitat de simplificar, mitjançant certs processos fonològics, tant la càrrega articulatòria com la càrrega d'emmagatzematge en memòria. És a dir, la criatura crea uns esquemes que repeteixen síl·labes idèntiques o semblants en el cas de la reduplicació i l'harmonia, o que es repeteixen en mots diferents, com en l'homonímia, o que reproduïxen un ordre determinat en la pronúncia de les consonants, com en el fenomen del *fronting*. I aquests esquemes, que permeten processos simplificadors, tenen com a àmbit el mot. Això vol dir que el mot compleix una funció essencial en l'adquisició de la fonologia de la primera llengua, conclusió que concorda amb les propostes actuals de la fonologia lèxica per a la descripció sincrònica de les llengües (KIPARSKY 1982).

Fins fa poc, les afirmacions que es feien sobre adquisició de la fonologia eren de caràcter bàsicament intuitiu i aproximat. Al llarg dels darrers anys s'ha anat desenvolupant una metodologia per a poder mesurar experimentalment els resultats de les investigacions i convertir la nostra recerca en una tasca genuïnament empírica. En aquest sentit s'han proposat un seguit de mesures, de les quals presentaré breument uns exemples a continuació (vegeu especialment INGRAM 1981a i INGRAM 1981b):

a) *Puntuació Articulatòria [Articulation Score]*: és una mesura general del desenvolupament fonològic, equivalent al MLU en sintaxi, que assigna punts a aquells sons que ja formen part de l'inventari fonètic de la criatura. Es consideren tres categories de sons: els de transició reben un punt, els freqüents reben dos punts i els molt freqüents en reben tres.

b) *Proporció de Monosíl·labs*: es calcula dividint el nombre de monosíl·labs pel nombre total de formes fonètiques o pronunciacions de la criatura.

c) *Proporció de Síl·labes Travades*: es calcula dividint el nombre de formes fonètiques amb l'estructura CVC pel nombre total de formes que tenen l'estructura CV i CVC.

d) *Proporció de Reduplicació*: és el nombre de formes reduplicades dividit pel nombre total de formes multisil·làbiques (tant les reduplicades com les no reduplicades). Aquesta mesura fou proposada a FEE / INGRAM (1982).

e) *Proporció de Tipus Homònims*: es calcula dividint la quantitat de tipus homònims⁵ per la quantitat total de tipus lèxics continguts en el lèxic de la criatura.

No totes aquestes mesures han tingut acceptació general en la recerca de l'adquisició fonològica.⁶ La (b), (c) i (d) no són pas gaire conflictives, atès que es limiten a establir les condicions fonotàctiques de l'estructura dels mots. En canvi, la (a) parteix d'un criteri de freqüència (CF)⁷ bastant arbitrari, no té en compte la puntuació articulatòria de la llengua adulta que l'infant adquireix i ha sofert diverses reformulacions per part del mateix INGRAM (1985). Tot això li ha restat acceptació. La (e) també representa una modificació més operativa d'INGRAM (1975).

Independentment de la major o menor acceptació que aquest tipus de mesures puguin tenir, i de les crítiques que se'ls pugui fer, és evident que representen un pas endavant en la recerca de l'adquisició fonològica, perquè permeten fer estudis fonamentats en uns criteris generals, que possibiliten les anàlisis comparatives. És a dir, sense unes mesures estandarditzades era impossi-

⁵ Un tipus homònim es defineix com un tipus lèxic (o mot de la llengua adulta que la criatura intenta produir) que com una de les seves pronúncies té una forma que és homònima amb la pronúncia d'un altre tipus lèxic.

⁶ Jo mateixa he aplicat algunes d'aquestes mesures a LLEÓ 1988 i LLEÓ 1990a.

⁷ Per a poder determinar la puntuació articulatòria s'ha de tenir en compte el criteri de freqüència (CF), el qual parteix del supòsit arbitrari que un so determinat ha d'aparèixer com a mínim una vegada en cada conjunt de 25 paraules, per a poder contar-lo.

ble comparar l'adquisició de llengües diferents en comunitats lingüístiques distintes o en una mateixa comunitat, i també de comparar l'adquisició d'una mateixa llengua per part de criatures distintes, així com de llengües distintes en una mateixa criatura en situació de bilingüisme i fins i tot de trilingüisme.

Els estudis d'adquisició de dues o més llengües a l'hora, fets amb criteris comparables, poden contribuir a esbrinar moltes preguntes sobre l'adquisició en el camp de la fonologia. Així, l'anàlisi de les estratègies presentades més amunt es pot relacionar amb l'adquisició simultània de dues (o més) primeres llengües amb el fi de respondre preguntes com: a) són universals les estratègies? Si ho són, les haurem de trobar aplicades per tots els infants bilingües (i multilingües) i de la mateixa manera a les dues o més llengües. b) Són individuals, és a dir, depenen de les característiques individuals de cada criatura? Si ho són, les haurem de trobar només en algunes criatures, però aplicades de la mateixa manera a les dues llengües. c) Depenen de la llengua input? En aquest cas, haurem de trobar les estratègies aplicades de manera diferent a cadascuna de les llengües, especialment en les àrees en les quals les llengües que s'adquireixen difereixen de manera crucial.

Els estudis de criatures bilingües i/o multilingües ens poden ajudar a comprendre millor les estratègies i la seva funció en l'adquisició; per exemple, pel que fa a la reduplicació. Suposem que la criatura aplica més reduplicació en una llengua que en l'altra, com sembla que passava amb na Laura en el cas del català, segons les dades de la taula 1. Això podria ajudar-nos a entendre l'origen de la reduplicació: a) si s'aplica sobretot a paraules multisil·làbiques, com han proposat uns, és evident que s'aplicarà en aquella llengua que té més mots multisil·làbics; b) si la reduplicació s'aplica sobretot a mots acabats en consonant final, com han proposat els altres, s'aplicarà en aquella llengua que tingui més síl·labes travades.

També en relació amb l'homonímia la presència de més o menys homònims en el cas de la criatura bilingüe pot contribuir a esbrinar la qüestió de l'homonímia com a estratègia, segons el model cognitiu, o de l'homonímia com a residu inevitable i automàtic d'un sistema fonològic precari. Si per a la criatura són més essencials els patrons que no pas les oposicions, per dir-ho molt breument, trobarem molts homònims, tant intralingüístics (dins d'una de les llengües o de cadascuna de les llengües per separat) com interlingüístics (formats amb mots de les dues llengües alhora).

La recerca sobre l'adquisició simultània de més d'una llengua pot contribuir també a dilucidar qüestions com la de les unitats fonològiques al voltant de les quals es duu a terme la percepció, l'emmagatzematge i la producció de les estructures fonològiques. Els sistemes fonològics infantils s'organitzen al voltant del fonema, dels trets distintius, de la síl·laba, o del mot? a) Si les unitats fonològiques de l'adquisició són universals, haurem de trobar les mateixes unitats en les dues llengües i en totes les criatures bilingües (i multilingües). b) Si tenen a veure amb preferències individuals, haurem de trobar les mateixes unitats en les dues llengües, però variaran d'una criatura a una altra. c) D'altra banda, si les criatures apliquen una o altra unitat de manera aleatòria, depenent d'àmbits fonològics específics, haurem de trobar solucions diferents en cadascuna de les llengües.

Aquests són exemples d'hipòtesis que es poden formular en relació amb l'adquisició bilingüe i/o multilingüe i que s'haurien de comprovar amb estudis longitudinals i possiblement transversals de diverses criatures multilingües.

A més d'aquestes qüestions de tipus general, la recerca sobre adquisició multilingüe presenta interrogants pròpies. Una de les qüestions que ha estat plantejada des dels començos dels estudis amb infants bilingües és la de la unisistematicitat o bisistematicitat de l'adquisició, és a dir, si a les etapes inicials del seu desenvolupament la criatura bilingüe posseeix una o dues gramàti-

ques, cosa que pel que fa al vocabulari es planteja en el sentit de si té un sol lèxic o dos lèxics. Tenint en compte que el bilingüe adult, amb competència equivalent en dues llengües, posseeix dues gramàtiques, és a dir, dos conjunts de regles, al menys parcialment, diferents, i dos lèxics, la qüestió és saber en quin moment comença a tenir lloc aquesta dualitat de gramàtiques i de lèxics: és de bon antuvi que la criatura bilingüe organitza el seu coneixement lingüístic en dos sistemes diferents? O suposant que al començament hi hagi una sola gramàtica i un sol lèxic, en quin moment se separen els sistemes?⁸

En aquest sentit la recerca sobre diferents tipus de bilingüisme pot resultar molt reveladora. Comparar l'adquisició simultània del castellà i l'alemany, o el català i l'alemany amb l'adquisició simultània del català i el castellà pot lliurar informació sobre el pes de variables psicolingüístiques i sociolingüístiques. Així, podrem esbrinar la major o menor dificultat que troba la criatura per a separar dos sistemes quan aquests són molt diferents, com en el cas del castellà o el català i l'alemany, o quan són molt semblants, com en el cas del català i el castellà (variable psicolingüística). O la major o menor dificultat de separar els dos sistemes, segons que la comunitat lingüística que envolta l'adquisició simultània de les dues llengües sigui amplament bilingüe, com en el cas de l'adquisició del català i el castellà als Països Catalans, o no ho sigui, com en el cas de l'adquisició del català i l'alemany a Alemanya (variable sociolingüística).

Naturalment, això suposa l'existència de molts subjectes d'estudi, de criatures bilingües i/o multilingües en les diverses llengües esmentades. La quantitat de criatures bilingües català-castellà és inexhaurible, la de castellà-alemany també és molt nombrosa. Però la situació d'aprenentatge bilingüe català-ale-

⁸ A LLEÓ (1990b) analitza aquesta qüestió amb dades provinents d'un estudi longitudinal de l'adquisició simultània del castellà i l'alemany.

many és més escadussera. D'una banda hi ha els prejudicis encara bastant generalitzats a països amb amplis sectors monolingües (com ara Alemanya) en contra del bilingüisme. Aquests prejudicis guanyen encara més força si una de les llengües és minoritària. I en els casos de possible trilingüisme se sol renunciar a una de les tres llengües, normalment la menys majoritària, com és el cas del català.

Per a poder arribar a possibles respostes a preguntes com la de la uni- o bisistematicitat de l'adquisició bilingüe, seria rellevant d'estudiar si els processos fonològics es manifesten de la mateixa manera en les dues llengües o no. Així en el cas de criatures bilingües alemany-català o alemany-castellà, seria important d'establir l'abast de la glotalització davant de vocal inicial, típica de l'alemany, o l'abast de l'aspiració de les oclusives sordes, pròpia de l'alemany, així com tot allò relacionat amb el VOT, o l'abast de l'espírantització de les consonants (oclusives) sonores, pròpia del català i del castellà. Un exemple molt interessant en aquest sentit prové de les meves dades de na Laura: cap a l'edat de (2; 6), quan adquireix la [h] alemanya, durant una època canvia en [hasúl] la pronúncia del mot castellà «azul», que fins aleshores havia pronunciat [asúl]. Es dubtós voler concloure, en presència d'exemples com aquests, que la criatura posseeix dos lèxics i dos sistemes fonològics. Naturalment, aquest exemple podria representar un cas aïllat. A LLEÓ (1990b) presento evidència sistemàtica en favor de la unisistematicitat fonològica en el primer any de l'adquisició simultània del castellà i l'alemany. També el tractament en una i altra llengua de les estratègies presentades més amunt pot ser un indicador de la uni- o bisistematicitat de l'adquisició bilingüe. A LLEÓ (1988) he mostrat que la constitució d'homònims interlingüístics fa palesa l'organització dels lèxics de les dues llengües en un sistema únic.

Tot allò que hem vist fins ara apunta cap a la necessitat de dur a terme estudis longitudinals fets amb criteris comparables. I concretament els estudis de criatures bilingües - o, donat el cas,

trilingües - són essencials per a esbrinar no solament qüestions relacionades amb l'adquisició simultània de més d'una llengua, sinó també qüestions generals sobre l'adquisició del llenguatge.

Bibliografia

- FEE, JANE / DAVID INGRAM: «Reduplication as a Strategy of Phonological Development», en: *Journal of Child Language* 9 (1982), 41-54.
- INGRAM, DAVID: «Fronting in Child Phonology», en: *Journal of Child Language* 1 (1974), 233-241.
- INGRAM, DAVID: «Surface Contrast in Children's Speech», en: *Journal of Child Language* 2 (1975), 287-292.
- INGRAM, DAVID: *Phonological Disability in Children*, London: Edward Arnold, 1976; versió castellana: *Trastornos fonológicos en el niño*, Barcelona: Editorial Médica y Técnica, 1983.
- INGRAM, DAVID: «Cross-Linguistic Evidence on the Extent and Limit of Individual Variation in Phonological Development», en: *Proceedings of the 9th International Congress of Phonetic Sciences*, Vol. 2, Copenhagen 1979, 150-154.
- INGRAM, DAVID: *Procedures for the Phonological Analysis of Children's Language*, Baltimore, Md.: University Park Press, 1981[a].
- INGRAM, DAVID: «The Emerging Phonological System of an Italian-English Bilingual Child», en: *Journal of Italian Linguistics* 2 (1981[b]), 95-113.
- INGRAM, DAVID: «On Children's Homonyms», en: *Journal of Child Language* 12 (1985), 671-680.
- JAKOBSON, ROMAN: *Kindersprache, Aphasie und allgemeine Lautgesetze*, Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1941; versió en anglès: *Child Language, Aphasia and Phonological Universals*, The Hague: Mouton, 1968.

- KIPARSKY, PAUL: «From Cyclic Phonology to Lexical Phonology», en: HARRY VAN DER HULST / NORVAL SMITH (eds.): *The Structure of Phonological Representations*, vol. I, Dordrecht: Foris, 1982, 131-175.
- KIPARSKY, PAUL / LISE MENN: «On the Acquisition of Phonology», treball presentat a la McGill University Conference on Cognition and Language Acquisition (1977), imprès dins: GEORGETTE IOUP / STEVEN H. WEINBERGER (eds.): *Interlanguage Phonology: The Acquisition of a Second Language Sound System*, New York; Philadelphia: Newbury House Publishers, 1987.
- LLEÓ, CONXITA: «Adquisició lèxico-fonològica de dues llengües i homonímia: algunes hipòtesis», en: *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988.
- LLEÓ, CONXITA: «Homonymy and Reduplication: on the Extended Availability of two Strategies in Phonological Acquisition», en: *Journal of Child Language* 17 (1990a), 267-278.
- LLEÓ, CONXITA: «One phonological System or two in Early Bilingual Acquisition?», apareixerà a *Multilingual Matters* (1990b).
- MACKEN, MARLYS A.: «Aspects of the Acquisition of Stop Systems: a Cross-Linguistic Perspective», en: GRACE H. YENI-KOMSHIAN / JAMES F. KAVANAGH / CHARLES A. FERGUSON (eds.): *Child Phonology: Vol. 1: Production*, New York: Academic Press, 1980, 143-168.
- MENN, LISE: «Phonotactic Rules in Beginning Speech», en: *Lingua* 26 (1971), 225-251.
- MENN, LISE: «Counter Example to "Fronting" as a Universal of Child Phonology», en: *Journal of Child Language* 2 (1975), 293-296.
- MENN, LISE: *Pattern, Control and Contrast in Beginning Speech*, Bloomington, Indiana: IULC, 1978.
- SCHWARTZ, RICHARD G. / LAURENCE B. LEONARD / M. JEANNE WILCOX / M. KAREN FOLGER: «Again and Again: Reduplication in Child Phonology», en: *Journal of Child Language* 7 (1980), 75-87.

- VIHMAN, MARILYN MAY: «Consonant Harmony: its Scope and Function in Child Language», en: JOSEPH H.: GREENBERG (ed.): *Universals of Human Language*, Stanford, California: University Press, 1978.
- VIHMAN, MARILYN MAY: «Sound Change and Child Language», en: ELIZABETH C. TRAUOGOTT / R. LABRUM / S. SHEPHERD (eds): *Papers from the 4th International Conference on Historical Linguistics*, Amsterdam: John Benjamins B. V., 1979, 303-320.
- VIHMAN, MARILYN MAY: «Phonology and the Development of the lexicon: Evidence from Children's Errors», en: *Journal of Child Language* 8 (1981), 239-264.